

Životinjski svijet u hrvatskoj frazeološkoj riznici

Ivana Vidović Bolt, Branka Barčot, Željka Fink Arsovski, Barbara Kovačević,
Neda Pintarić, Ana Vasung, *Rječnik hrvatskih animalističkih frazema*,
Školska knjiga, Zagreb, 2017., 244 str.

Prošle (2017.) godine na zagrebačkom je Interliberu predstavljeno recen-
tno leksikografsko djelo šest autorica koje se kontinuirano bave istraživanjem
frazеologije hrvatskoga i drugih slavenskih jezika. Kao što stoji u impressumu,
Rječnik hrvatskih animalističkih frazema dobio je potpore Sveučilišta u Zagre-
bu za istraživanja »Mogućnosti obrade animalističkih frazema u slavenskim
jezicima« (2014), »Hrvatska animalistička frazeologija« (2016) i »Animalističke
slike u frazeološkom blagu« (2017) te potporu Hrvatske zaklade za znanost
za projekt »Primjena frazeološke teorije u frazeografiji«. U impressumu ne
stoji da je voditeljica svih uspješno završenih sveučilišnih projekata polonistica
prof. dr. sc. Ivana Vidović Bolt, a voditeljica projekta Hrvatske zaklade za
znanost i jedna od suautorica ovoga rječnika naša je najaktivnija, najplodnija
i danas najznačajnija frazeologinja i frazeografkinja – rusistica prof. dr. sc.
Željka Fink Arsovski. Uz polonisticu prof. dr. sc. Nedu Pintarić suautorice su
rječnika i naše mlade stručnjakinje za frazeologiju – kroatistica dr. sc. Barbara
Kovačević, rusistica dr. sc. Branka Barčot i bulgaristica dr. sc. Ana Vasung.
Zahvaljujući dizajneru Školske knjige, naslovnica je lijepo likovno izvedena i
cijela je knjiga uzorno grafički opremljena.

Rječnik je najnoviji u dugačkom nizu rječnika i teorijskih radova posvećenih
frazеologiji, a po odabiru animalističkoga frazeološkog korpusa to je prvi hr-
vatski rječnik te vrste i, koliko znamo, prvi u slavenskom svijetu. Poznato
je da su pionirski frazeološki radovi u hrvatskoj filološkoj sredini ponikli iz
poznate zagrebačke škole hrvatskih rusista akademkinje Antice Menac i nje-
zinih suradnika, među kojima se ističe Željka Fink Arsovski. Kao rezultat
dugogodišnjega sustavnog proučavanja hrvatske frazeologije i ovaj se rječnik
ubraja među izvorne znanstvene doprinose hrvatskom jezikoslovlju, a ujedno i
među cijenjene i priznate hrvatske doprinose slavenskoj frazeologiji.

Rječnik je sastavljen na principima koji su poznati korisnicima dosadašnjih
hrvatskih frazeoloških rječnika, jednojezičnih i višejezičnih. U Predgovoru (str.
7–10) se daju osnovne informacije o području i predmetu istraživanja te defini-
cije frazeoloških pojava općenito, a posebno s obzirom na izabrani animalistički
korpus koji u rječniku obuhvaća 1.400 ustaljenih frazeoloških jedinica, odnosno
oko 1.500 natuknica raspoređenih unutar 380 nadnatuknica. Predgovor je ko-
risno teorijsko poglavlje, posebno za istraživače početnike. Drugo, neizostavno
poglavlje čine praktične Upute za čitanje rječnika (str. 11–23), u kojima se
u okviru sadržaja rječnika definiraju i opširno opisuju leksikografski pojmovi
(nadenatuknica, natuknica), a nakon definicije frazema daju se i iscrpni primjeri

uporabe frazema s obzirom na njihovu moguću višeznačnost i kontekst u kojemu se pojavljuju. U Uputama se upozorava i na dijelove rječnika koje će korisnik naći iza rječničkoga dijela, tj. na sustav obrade kazala frazema, na literaturu kojom su se autorice služile i na popis izvora.

Sam rječnički dio (str. 27–212) leksikografski je usustavljen vrlo pregledno i grafički dizajniran vrlo lijepo. Iza njega slijedi spomenuto Kazalo frazema (str. 213–237), u kojemu su frazemi navedeni abecednim redom prema strukturi u kakvoj se pojavljuju, odnosno prema prvoj sastavnici frazema, a uza svaki frazem stoji uputnica (v.) na odgovarajuću nadnatuknicu. Slijedi popis znanstvene i stručne literature (str. 238–239) na kojemu su recentna djela hrvatskih autora te na samom kraju – opširan popis književnih djela pretežno novijih hrvatskih autora (str. 240–243) i ostali izvori u kojima je potvrđena grada za rječnik.

U rječniku nisu obrađeni samo očekivani i uobičajeni animalistički frazemi, dakle brojni frazemi s eksplicitnom zoonimskom sastavnicom (CRV, ČAVKA, DEVA, GLISTA, KRAVA...) i s nazivima isključivo animalnih somatskih sastavnica (KRILO, NOGA, PANDŽA, PERO, REP...), nego i oni koji su motivirani pozadinskom slikom iz životinjskoga svijeta s kojim su povezani indirektno ili implicitno (JAHATI, JAJE, JASLE, KOŠNICA, LAJNA, LET, MAMAC...). To je bitna novina u ovom frazeološkom rječniku. Važno je napomenuti da većina uvrštenih frazema pripada razgovornom stilu.

Obradu rječničkih članaka ilustrirat ćemo primjerima s gore navedenim tipovima sastavnica. Izostavit ćemo samo citate (često vrlo opširne), odnosno izvore koji potvrđuju pojavu tih frazema i njihovih značenja u konkretnom kontekstu. Iste frazeme u istom obliku naći ćemo numerirane i u Kazalu.

Frazemi s eksplicitnom životinjskom sastavnicom obrađeni su *klasično*, kao i u drugim frazeološkim rječnicima zagrebačke škole. Nadnatuknice ne označavaju samo zoonimsku nego i animalističku sastavnicu frazema u širem smislu, a tada obradu frazema valja potražiti pod nadnatuknicom na koju se upućuje. Tako se npr. pod nadnatuknicom **PAS** obrađuje frazem

lajati kao pas na mjesec – mnogo i nepotrebno (uzaludno) govoriti, dok se frazem

lajati na mjesec (zvijezde) – uzalud negodovati, davati oduška srdžbi /bez mogućnosti da se što promijeni/

obrađuje pod glagolskom nadnatuknicom **LAJATI**, koja znači glasanje psa i po tome je značenju uvrštena u rječnik.

U rječniku se prvi put pojavljuju i neki novi, razgovorni frazemi poput polusloženica:

ALFA-MUŽJAK

alfa-mužjak – dominantan i samopouzdan muškarac, vođa

ALFA-ŽENKA

alfa-ženka – dominantna i samopouzdana žena, vođa

TECHNO-VJEVERICA

techno-vjeverica – osoba koja često ide na *partyje* s elektroničkom glazbom

Brojni su frazemi sa somatskim sastavnicama koje nisu samo životinjski dijelovi tijela, ali je u dijelu njih važna pozadinska slika koja otkriva ponašanje životinje. Takvi su npr. pod nadnatuknicom **NOGA**:

brinuti se za koga, za što kao pas za petu nogu – v. **PAS**
dignuti se / dizati se (stati, postaviti se i sl.) na stražnje (zadnje) noge – pobuniti se / buniti se *protiv čega*, protestirati *protiv čega*
dignuti sve četiri <noge> u zrak – ljenčariti, izležavati se
dočekati se / dočekivati se na <četiri> noge ILI **dočekati se / dočekivati se na sve četiri <noge>** – snaći se, uspješno (vješto) se izvući iz neugodne situacije (teškoga položaja), znati se snaći u svakoj prilici
kokoše noge – v. **KOKOŠJI**
kriti (skrivati i sl.) koga, što kao guja noge – v. **GUJA**
kriti (skrivati i sl.) koga, što kao zmiya noge – v. **ZMIJA**
kriti (skrivati i sl.) koga, što kao zmijske noge – v. **ZMIJSKI**
svračje noge¹ – v. **SVRAČJI**
svračje noge² – v. **SVRAČJI**

Iz primjera je vidljivo da je **NOGA** kao somatska sastavnica frazema semantički podređena nazivu životinje na koju se odnosi (**PAS**, **KOKOŠ** > **KOKOŠJI**, **GUJA**, **ZMIJA** i **ZMIJSKI**, **SVRAKA** > **SVRAČJI**).

Potonja dva primjera pod pridjevnom nadnatuknicom **SVRAČJI** jedini su frazeološki homonimi u ovome rječniku – prvi je poznati hrvatski frazem, a drugi je nastao kalkiranjem prema engleskom:

svračje noge¹ – loš (ružan) rukopis
svračje noge² – bore koje nastaju uz sljepoočice, uglove usta itd.

Za razliku od **NOGE**, **KLJUN** pripada isključivo životinjskom, ptičjem svijetu i pojavljuje se kao glavna somatska sastavnica (nadenatuknica) niza frazema uz koje se ne upućuje na druge sastavnice (nadenatuknice):

baciti (ubaciti, staviti) u kljun što – pojesti što god malo i na brzinu
još je žut oko kljuna tko – suviše je mlad (neiskusni) *tko*
proviriti (poviriti) kljun (kljunom) – izići nakratko *kamo /ob. na ulicu, u kraću šetnju/*
zabosti / zabadati kljun <u što> – umiješati se / miješati se *u što*, pokazati / pokazivati pretjeranu znatiželju

Pod nadnatuknicom **GNIJEZDO**, koje je ptičja (životinjska) nastamba, naći ćemo niz uputnica na frazeme s glavnom, životinjskom sastavnicom u pridjevnoj i imeničkoj formi:

dirnuti / dirati (taknuti) u gujino gnijezdo – v. **GUJIN**
dirnuti / dirati (taknuti) u osinje gnijezdo – v. **OSINJI**

dirnuti / dirati (taknuti) u stršljenovo gnijezdo – v. **STRŠLJENOV**

dirnuti / dirati (taknuti) u zmijsko gnijezdo – v. **ZMIJSKI**

golub iz vranina gnijezda – v. **GOLUB**

golubica iz vranina gnijezda – v. **GOLUBICA**

gujino gnijezdo – v. **GUJIN**

osinje gnijezdo – v. **OSINJI**

pasti (upasti) u čije zmijsko gnijezdo – v. **ZMIJSKI**

pasti (upasti) u zmijsko gnijezdo <*koga, čega*> – v. **ZMIJSKI**

sokol iz vranina gnijezda – v. **SOKOL**

zmijsko gnijezdo – v. **ZMIJSKI**

GNIJEZDO je glavna sastavnica frazema samo u dva primjera:

gnijezdo na glavi – 1. neuredna i zamršena kosa; 2. zaležana kosa na tjemenu /*ob. nakon spavanja*/; 3. punda

saviti gnijezdo – osnovati obitelj, stupiti u zajednički život

Posebno ćemo se osvrnuti na frazeme uz koje u ovom rječniku stoje neverbalni, likovni znakovi. To su tri »ikonice«, od kojih jedna prikazuje pogurenoga starca sa štapom, a označava stare ili zastarjele frazeme koji se pojavljuju u djelima starijih pisaca i ulaze ili su već ušli u pasivni fond hrvatskih frazema. Druge dvije prikazuju dva semantički bliska »lica« – jedno ima prekrížena usta (*flaster na ustima*) i označava vulgarne frazeme, a drugo ima dlan na ustima i označava »neprirodne« frazeme koji nisu vulgarni, ali nisu ni poželjni u uljudnoj komunikaciji. Navedene »ikonice« upućuju na specifičnost ovoga rječnika koji, za razliku od većine »općih« frazeoloških rječnika, ne izbjegava ni one rijetke frazeme kojima se još služe starije generacije, a ni one česte koje bolje poznaju mladi ili mladi ljudi, bez obzira koliko se njima služe.

Medu frazemima pod znakom *pogurenoga starca sa štapom* nalaze se npr.

božja ovčica – krotka (bezazlena) osoba

leglo buha – prljavo mjesto /*o prostoriji*/

imati golubinje srce – biti dobar (dobrodušan)

gujino gnijezdo – opasno (nesigurno) mjesto; sredina u kojoj vladaju nesnošljivost i nesloga među ljudima

sudbina jarac – neželjeni splet okolnosti, izjalovljeni planovi, izjalovljene želje

pasti na meku – nasjesti *komu*, biti žrtva *čije* zamke

u prve pijeve – u rane jutarnje sate, u ranu zoru

spasti sa sedla na samar – doći iz boljega položaja u gori, ići s boljega na gore, spustiti se s višega položaja na niži

pasti (spasti) s vola na magari – doći iz boljega položaja u gori, ići s boljega na gore, spustiti se s višega položaja na niži

sokol iz vranina gnijezda – slabić, kukavica, plašljivac

šaranski mir – učmalost, tromost i pasivnost sredine, žabokrečina

Zanimljivo je da su se u pasivnom fondu našli frazemi s pridjevnom sastavnicom **GOLUBINJI** koja se danas rijetko čuje, osim u frazemu bliskoga značenja **golubinje ćudi** – dobroćudan. Isto se tako pridjev **GUJIN** (vjerojatno zbog slabe učestalosti imenice **GUJA**) u frazemima **gujina rupa** i **gujino gnijezdo** danas zamjenjuje istoznačnim **osinje gnijezdo**, a **gujino leglo** frazedom **zmijsko leglo** – sastajalište zlih i opasnih ljudi.

Znak lica s *flasterom na ustima* označava vulgarne frazeme koje je ponegdje teško razlikovati od onih »neuljudnih«, npr.

vući se (lutati i sl.) kao gluha (gluva) kuja – ići bez cilja, tumarati, ne znati kamo sa sobom

kujin sin – beskarakterna osoba, pokvarenjak

dobiti muda labudova – ne dobiti ništa

hladiti muda – 1. ljenčariti, ništa ne raditi; 2. uživati u ugodnom i lakom poslu

<i> **pticu bi u letu tko** – pohotan je *tko*, ne bira partnerice *tko* /o *muškarcu*/

Među »neuljudnima« – sa znakom prsta na ustima (*pssst*) – nalazimo relativno velik broj frazema kao što su:

kao posran (usran) golub [izgledati, držati se, osjećati se itd.] – loše, otužno, pokunjeno, jadno [izgledati, držati se, osjećati se itd.]

usrati se kao grlica – jako se uplašiti, prestraviti se

dobiti po gubici – biti kažnjen na grub način, dobiti (primiti) udarac po licu (ustima) *od koga*

stari jarac – star muškarac koji opsjeda (napastuje) mlade djevojke (žene); stari pokvarenjak

pasji sin – pokvarenjak, osoba slaboga karaktera

kao muhe (muha) na govno [lijepiti se, letjeti, hrliti i sl.] –

oduševljeno, s ushitom, nezaustavljivo, s pomamom [lijepiti se, letjeti, hrliti i sl.]

gladiti perom po guzici (riti, stražnjici) koga – previše ugadati *komu*, pretjerano udovoljavati *čijim* prohtjevima

čuditi se (iščudavati se) <čemu> kao pura dreku – jako se čuditi <čemu>; zaprepastiti se

biti pun čega kao salpa govana – imati mnogo *čega*, imati *čega* u velikoj količini

odbiti od sise koga – natjerati *koga* da se osamostali

kao da je slon prdnuo u uho komu – loše pjeva *tko*, nema sluha *tko*

napiti se (naroljati se i sl.) kao stoka – jako se napiti

jesti (žderati i sl.) kao svinja – mnogo, nepristojno i neuredno jesti (i skoro svi sa **svinjom!**)

zapišati teritorij (teren) – označiti svoje područje rada (djelovanja i sl.), staviti ekskluzivno pravo *na koga*, *na što*

Pitanje je koliko su ozbiljnoj komunikaciji primjereni i mnogi drugi frazemi koji u rječniku nemaju nikakve oznake, a ljudima su *wredljivi* već i zato što su animalistički (tu bi se mogle ubrojiti i spomenute polusloženice **alfa-mušjak** i **alfa-ženka**).

Ako zbog slikovitosti i funkcije frazema, pogotovo animalističkih, nije dan frazeološki rječnik ne može biti (i nije) stilski *neutralan*, ne mora biti ni jezično *standardan*. Nevelik broj regionalizama, pretežno s kajkavskoga područja, također su značajna novina u ovome rječniku. Takvi su npr. frazemi:

- držati jezik na lajni** – šutjeti, suzdržavati se od nepromišljena komentara (govora)
- čuditi se (iščudavati se)** <čemu> **kao pura dreku** – jako se čuditi <čemu>; zaprepastiti se
- živjeti ko (kak) dva taubeka** – živjeti skladno i u ljubavi, voljeti se i slagati se
- debeloj (tustoj) guski rit mazati (mazat)** – 1. davati onom tko već ima, raditi u čiju korist; 2. dodvoravati se *komu*, ulagivati se *komu*

Posebnu skupinu frazema i u ovome rječniku čine frazeologizirane domaće, internacionalne, klasične i biblijske krilatice, koje se zbog svojih kulturoloških obilježja često rabe u ozbiljnoj komunikaciji među ljudima svih generacija. Takvi su npr. frazemi:

- kao guske u magli** – zbunjeno, nerazborito, bez razmišljanja
- labuđi pjev** – 1. posljednje djelo koje se smatra osobito važnim, djelo kojim se zaokružuje *čiji* opus (*čija* karijera); 2. naglo poboljšanje zdravstvenoga stanja bolesnika u terminalnoj fazi
- prva lasta** <čega> – navjestitelj <čega>, glasnik <čega>
- <stari> **morski vuk** – iskusan pomorac (mornar)
- lavljega srca** – vrlo hrabar, neustrašiv
- Buridanov magarac** – neodlučna osoba
- psi rata** – vojnici plaćenici
- novinska (novinarska) patka** – neistinita (izmišljena) novinska vijest (priča), izmišljena konstrukcija podmetnuta kao istina /*u medijima*/
- Augijeve štale** – 1. prljavo i neuredno mjesto, prljava i neuredna prostorija; 2. slabo organizirani poslovi i nered u ustanovama (tvrtkama i sl.)
- trojanski konj** – korist koja donosi probleme, skrivena opasnost
- zlatno tele** – novac (zlatno bogatstvo) kao cilj (svrha); objekt obožavanja (divljenja)

U ovom kratkom opisu rječnika nedostaju mnogi zanimljivi detalji koje će stručno oko odmah uočiti, a ono manje stručno lako će se snaći pomoću uputa i uputnica. U naslovu – Upute za čitanje rječnika – s početka ovoga rječnika znakovita je glagolska imenica »čitanje«. Kao pravi jezikoslovni stručnjaci i filološki znalci autorice u svojoj skromnosti pod »čitanjem« impliciraju da

frazeološki rječnici nisu samo ovjereni izvori leksikografske građe kojima se služe istraživači i znanstvenici nego su uvijek i zanimljivo štivo za laike koji u jeziku traže izraze ljudske domišljatosti i duhovitosti. Slikovitost životinjskoga svijeta dobiva u frazeologiji drugačiju, ljudsku konotaciju, često negativnu pa i deprecijativnu, a to govori o čovjekovoj sklonosti »bijegu« u metaforu.

Svojim inovativnim sadržajem i svojim velikim opsegom ovaj *Rječnik hrvatskih animalističkih frazema* obuhvaća i obrađuje jedno metaforički vrlo raznoliko, semantički složeno, funkcionalno možda najšire i najvitalnije područje (ne samo) hrvatske frazeologije. Poželimo mu širok krug zainteresiranih korisnika i »čitatelja« – od jezikoslovaca, filologa i prevoditelja do studenata, učitelja jezika i *običnih* ljubitelja dobre literature.

Dubravka Sesar